

Eksamensoppgave strafferett, ny prøve for høstsemesteret 2014, 2 timer teori:

”Om betydningen av selvforskyldt beruselse for den strafferettslige bedømmelse”

Sensorveiledning

1. Generelt

Oppgaveteksten lyder:

”Om betydningen av selvforskyldt beruselse for den strafferettslige bedømmelse”

I læringskravene kreves det ”god forståelse av hovedvilkårene for straff”, herunder subjektiv skyld og tilstedeværelse av personlige forutsetninger for straff. I begge alternativer for anbefalt hovedlitteratur er tematikken vel dekket. I Andenæs, Alminnelig strafferett, er ansvar for rushandlinger undergitt en samlet behandling i kapittel 29, og i Eskeland, Strafferett, er straffansvar og beruselse undergitt en tilsvarende samlet behandling i kapittel XI. Det er uttrykkelig henvist til de aktuelle kapitler under kunnskapskravet ”god forståelse”. I begge pensumalternativer er dessuten tematikk knyttet til selvforskyldt beruselse behandlet en rekke steder i tillegg til de nevnte kapitler. Det er dessuten i angivelsen av fellespensum for prosessfagene (!) vist til artikkelen Om begrensningen i adgangen til å fingere skyld (av Høgberg/Tøssebro, publisert i Kritisk Juss nr. 3-4 2012 s. 223-243). Artikkelen inneholder en hel del relevant stoff, men det kan ikke forventes at studentene har lest denne. Oppgaven må uansett sies å være meget sentral.

2. Utgangspunkt

For å kunne straffes må gjerningsmannen som utgangspunkt ha utvist subjektiv skyld (strl. § 40). I utgangspunktet er subjektiv skyld utelukket i tilfeller der man på gjerningstidspunktet var bevisstløs (strl. § 44) eller i faktisk villfarelse (strl. § 42). Dette skulle tilsi at en person som er bevisstløs eller i villfarelse som følge av rus heller ikke kunne straffes. For det tilfelle at beruselsen er selvforskyldt, har vi imidlertid regler som gjør unntak for reglene om subjektiv skyld (strl. § 40.1.2), straffrihet for faktisk villfarelse (strl. § 42.3) og bevisstløshet (strl. § 45).

3. Begrunnelse

Kravet om tilregnelighet og subjektiv skyld er til stede i de fleste siviliserte rettssystemer, og rent objektivt straffansvar vil i vid utstrekning anses å være i strid med uskyldspresumpsjonen i EMK art. 6 (2). Kravet begrunnes med en rekke hensyn, herunder rettferdighetshensyn, prevensjonshensyn, rettssikkerhetshensyn og hensyn til borgernes tillit til strafferettspleien.

Regelen om å straffe den som er selvforskyldt beruset i gjerningsøyeblikket, søkes primært begrunnet i rettferdighetsbetraktninger, herunder gjengjeldelsesbetraktninger som ellers ikke har noen bred representasjon i rettssystemet. Det er også mulig å anføre ulike typer effektivitetsbetraktninger som begrunnelse.

4. "Beruselse"

Loven likestiller typisk og atypisk rus. Disse begreper gir først og fremst mening i relasjon til alkoholrus, men kan også brukes om andre former for rus der rusmiddelet har en gradvis virkningsmekanisme, og denne er veldokumentert og velkjent.

Den typiske rus kjennetegnes ved at de sjelelige funksjoner påvirkes eller forstyrres gradvis, slik at personen gradvis taper kontroll. I første omgang kan det dreie seg om forstyrrelse av den alminnelige dømmekraften og vurderingsevnen. Ikke bare svekkelse av de sjelelige funksjoner regnes til den typiske rus; også skjerpelse av evne til konsentrasjon kan være effekt av en såkalt "rusgift". Ofte vil fysiske prosesser forstyrres parallelt med de sjelelige, men uten forstyrrelse av sjelelige eller følelsesmessige prosesser foreligger ikke "rus". I neste omgang innebærer rusen mer alvorlige forstyrrelser som fullstendig nedbrytning av hemninger, skapelse av hallusinasjoner og endog bevisstløshet. Med bevisstløshet menes ikke nødvendigvis tilfeller der personen ikke utviser noen form for sjelelig aktivitet, men der det ikke er mulig å spore noen form for sammenheng mellom personens handlinger og hans personlighet. I slike tilfeller vil det heller ikke være mulig å frembringe minner hos personen i ettertid.

Den atypiske rus kan inntre plutselig, etter en liten dose alkohol. Den atypiske rus forekommer ifølge mytologien i pensumlitteraturen primært hos "epileptikere, nevrotikere, psykopater og personer med hjerneskader", men kan også forekomme hos normale mennesker "under innflytelse av sykdom, overtretthet eller sterkt sjelelig press".

Grensen mellom atypisk og typisk rus er som nevnt uten direkte strafferettslig relevans. I utgangspunktet er rushandlinger av begge kategorier straffbare, så lenge rusen var selvforskyldt. Det skal imidlertid mindre til for å påberope seg at rusen ikke var selvforskyldt i et tilfelle der den var atypisk (jf. nedenfor i punkt 5).

Det spiller ingen rolle hvorvidt rusen er fremkalt av lovlige eller ulovlige midler, om den er fremkalt ved medikamenter, alkohol el.

5. "Selvforskyldt"

Med selvforskyldt beruselse menes ikke forsettlig beruselse. Uttrykket selvforskyldt er nær sammenfallende med uaktsomt, jf. Andenæs s. 321 med henvisning til Rt. 1973 s. 1441 og Rt. 1978 s. 1306. I utgangspunktet vil enhver beruselse være å anse som selvforskyldt. En person som var sliten eller ellers hadde en "dårlig dag", kan som utgangspunktet ikke komme fri ved å hevde at han tålte mindre en han pleier denne dagen. Særlig små kvanta med alkohol spredt utover et lengre tidsrom, kan imidlertid aksepteres. I tilfeller hvor dette får konsekvenser i form av utøvelse av ellers straffbare handlinger, foreligger imidlertid gjerne kombinasjonen med medisiner (Rt. 1985 s. 773) eller hjerneskade (Rt. 1978 s. 1306) – altså tilstander som raskt vil kunne innebære at rusen kategoriseres som atypisk. Et unntak gjelder dessuten i tilfeller der en person tror han får noe alkoholfritt, og dette i virkeligheten inneholder alkohol. Imidlertid er det grenser for hvor mye en slik person kan drikke uten at han burde ha forstått at han ble beruset.

6. Strl. § 45 – Den selvforskyldte rus og tilregnelighetsbedømmelsen

Strl. § 45 lyder: "Bevisstløshet som er en følge av selvforskyldt rus (fremkalt ved alkohol eller andre midler), utelukker ikke straff." Bestemmelsen er formet som et unntak fra strl. § 44, der det bl.a. fremgår at den "som på handlingstiden var psykotisk eller bevisstløs straffes ikke". Bestemmelsen rammer alle de bevisstløshetstilstander og bevisstløshetsliknende tilstander som faller inn under bevisstløshetsalternativet i strl. § 45. Det har vært noe mer omstridt i hvilken grad psykose også rammes av § 45. Psykoser som må sies å være en ren effekt av rusen anses å utgjøre bevissthetsfortstyrrelse etter bestemmelsene om selvforskyldt beruselse. Også psykoser som først blomstrer opp etter at rusen er borte, kan bli å anse som fremkalt ved rusmiddelet, jf. Rt. 2008 s. 549. Det er en viss divergens mellom pensumfremstillingene på dette punkt, noe som tilsier en liberal holdning ved bedømmelsen.

7. Strl. § 40.1.2 – Den selvforskyldte rus og fingering av forsett

Strl. § 40.1.2 lyder " Har gjerningsmannen handlet i selvforskyldt rus framkalt ved alkohol eller andre midler, skal retten se bort fra beruselsen ved bedømmelsen av om handlingen var forsettlig." På samme måte som at § 45 er formet som et unntak fra § 44, er § 40.1.2 formet som et unntak fra § 40.1.1 som slår fast at på "den, der ei har handlet med Forsæt, kommer ikke denne Lovs Straffebestemmelser til Anvendelse, medmindre det uttrykkelig er bestemt eller utvetydig forudsat, at ogsaa den uagtsomme Handling er strafbar". I dagligtalen heter det at bestemmelsen gir en regel om såkalt fingert forsett for tilfeller av selvforskyldt beruselse. Den handlende skal betraktes som han ville blitt betraktet dersom han utførte handlingen i edru tilstand.

Det er ikke noe i veien for at lovbrøteren rent faktisk kan ha utvist forsett til tross for beruselsen. I så fall foreligger ikke behov for fingering av forsett. Det kan også være at gjerningsmannen har utvist forsett i relasjon til deler av gjerningsbeskrivelsen. I så fall kan det bli aktuelt å fingere forsett for de øvrige vilkår. Når forsett fingeres, er det særlig sannsynlighetsforsettet som er aktuelt (jf. punkt 9 nedenfor).

Når det gjelder den selvforskyldte rus og uaktsomhetshandlingene, er bildet i teorien noe mer sammensatt. I § 42.2 heter det at "Saafremt Uvidenheden selv kan tilregnes som uagtsom, kommer i de Tilfælde, hvor Uagtsomhed er strafbar, den herfor bestemte Straf til Anvendelse". Bestemmelsen kan også få anvendelse på rushandlinger der rusen har medført en type uaktsom uvitenhet, men det er omdiskutert hvorvidt vi i disse tilfeller kan si at det foreligger en type "fingering av uaktsomhet" eller om loven kort og godt foretar en type konstatering av den faktiske tilknytning mellom den uaktsomme beruselse og lovens krav til uaktsomhet.

8. Strl. § 42.3: Den selvforskyldte rus og unntaket fra regelen om faktisk villfarelse

Strl. § 42.3 lyder: "Det ses bort fra uvitenhet som følge av selvforskyldt rus. I slike tilfeller blir gjerningsmannen bedømt som om han var edru". Bestemmelsen er formet som et unntak fra regelen om faktisk villfarelse i strl. 42.1, som bestemmer at om noen "ved Foretagelsen af en Handling befundet sig i Uvidenhed angaaende Omstændigheder ved denne, der betinger Strafbarheden eller forhøier Strafskylden, bliver disse Omstændigheder ikke at tilregne ham". Bestemmelsen ligger i forlengelsen av forsettsbestemmelsen i strl. § 40.1.2. Mens det vil være mest nærliggende å anvende § 40.1.2 alene i tilfeller der gjerningspersonen ikke hadde noen bestemt erindring av hendelsesforløpet, vil det være nærliggende å også trekke inn § 42.3 i tilfeller der gjerningspersonen hadde en distinkt feiloppfattelse av den reelle situasjonen, for eksempel ved at gjerningspersonen plutselig trodde at personene i rommet var farlige dyr, og derfor så seg nødt til å låse dem inne.

9. Unntak for straffebud som krever hensikt

Det å konstatere forsett – som ikke trenger bestå i annet enn å fastslå at personen forstod at en konsekvens er sannsynlig – er noe ganske annet enn å konstatere hensikt. Dette har også forarbeidene tatt høyde for, og synspunktet er fulgt opp i rettspraksis. Det er således sikker rett at man ikke kan fingere en bestemt hensikt, hva enten denne måtte bestå i en type subjektivt overskudd (for eksempel vinnings hensikt), overlegg el.

10. Straffnedsettelse som følge av selvforskyldt rus – strl. § 56 d

Det finnes en egen straffnedsettelsesbestemmelse beregnet på tilfellene av selvforskyldt beruselse i strl. § 56 d: "Retten kan sette ned straffen under det lavmål som er bestemt for handlingen, og til en mildere straffart ... når lovbryteren handlet under bevisstløshet som var en følge av selvforskyldt rus, og særdeles formildende omstendigheter taler for at straffen settes ned." Det kan ikke kreves at kandidatene trekker frem bestemmelsen.

11. Straffeloven av 2005

Straffeloven av 2005 antas å viderefører de eksisterende regler om selvforskyldt rus, dog slik at strl. §§ 40.1.2, 43.3 og 45 reduseres til to regler, strl. 2005 §§ 20.2 og 25.3.1.

Strl. 2005 § 20.2 lyder: "Bevissthetsforstyrrelse som er en følge av selvforskyldt rus, fritar ikke for straff."

Strl. 2005 § 25.3. 1 lyder: "Det ses bort fra uvitenhet som følge av selvforskyldt rus."

11. Vurdering

Ved vurderingen skal det tas hensyn til at oppgaven er gitt som en totimersoppgave, og at det således er begrenset hva som kan forventes av grundighet. For det annet skal karakteren på denne del av eksamen kun telle ca. 1/3 for den samlede karakter for eksamensdagen.

Det skal dessuten nevnes at forholdet mellom §§ 40, 43 og 45 bare i beskjeden grad er behandlet i pensum. I de samlede fremstillinger av rusansvaret i pensum, altså kapitlene 29 og XI hos henholdsvis Andenæs og Eskeland, er fremstillingene i særlig grad fokusert mot strl. §§ 40 og 45. Dette vil muligens influere på oppgavens utforming.

Alf Petter Høgberg